

Власенко Р. В.

*кандидат наук з державного управління,
завідувач відділу соціальної стратегії,
Національний інститут стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Яценко Л. Д.

*головний консультант відділу соціальної стратегії,
Національний інститут стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-362-3-3>

ПРОДУКТИВНА ЗАЙНЯТИСТЬ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Категорія «стійкість» (або резильєнтність – від. англ. resilience – життестійкість, спроможність відновлюватись), визначається як «здатність системи, спільноти чи суспільства, які зазнають небезпеки, чинити опір, поглинати, пристосовуватися, адаптуватися, трансформуватися та відновлюватися від наслідків небезпеки своєчасно та ефективно, у тому числі шляхом збереження та відновлення основних базових структур та функції через управління ризиками» [1]. Ознаками соціальної стійкості (social resilience) відзначаються: здатність соціальних акторів долати різні види негараздів, зберігаючи рівновагу та задані властивості й параметри у встановленому проміжку часу; здатність адаптуватися до викликів; здатність до трансформації, до створення інституцій, які сприяють індивідуальному добробуту та стійкості суспільства в умовах криз [1; 2].

Таким чином, можна стверджувати, що основними вимірами соціальної стійкості є: забезпечення розширеного відтворення людського потенціалу; умови для розвитку і реалізації потенціалу кожного члена суспільства, соціальна якість; соціальна справедливість та згуртованість; ефективна система соціалізації та життєзабезпечення; інклюзивність; легітимність; життєві цінності; соціальний захист та підтримка.

Питання соціальної стійкості набуває в умовах військового протистояння особливої актуальності, адже протягом тривалого часу населення перебуває у стані постійного стресу через повну чи часткову

втрату роботи, доходів, майна, доступу до соціальних послуг, погіршення психологічного стану, неможливість повернутись до звичного ритму життя і звичних форм спілкування. До того ж зазначені процеси, пов'язані з війною, розвиваються в Україні на фоні затяжної економічної кризи, незавершених реформаційних процесів, які позбавляють населення впевненості у майбутньому і виступають гальмом на шляху підвищення рівня добробуту населення, зумовлюють зниження рівня довіри до влади як центрального, так і місцевого рівнів, посилюють соціальну напруженість в суспільстві, що не може позитивно впливати на формування соціальної стійкості.

Враховуючи виміри соціальної стійкості та виклики, що формуються в українському суспільстві в кризовий період, можна стверджувати, що значна частина завдань у сфері формування соціальної стійкості безпосередньо пов'язані з відновленням і виведенням на траєкторію стійкого зростання економіки та забезпеченням на його основі соціальної якості, де винятково важлива роль належить продуктивній зайнятості, від якої значною мірою залежать і темпи, і якість економічного, соціального розвитку та добробут населення. Адже саме праця виступає як ключовою ланкою розвитку соціально-економічної сфери, основним джерелом доходів, забезпечення потреб індивідів та домогосподарств, зростання якості та рівня їхнього до рівня, прийняттого в суспільстві, так і здатністю запобігати соціальному виключенню уразливих груп суспільства та протидіяти поглибленню вираженого соціального дисбалансу. І в цьому руслі пріоритетом є забезпечення саме продуктивної зайнятості, що дає змогу забезпечити ефективне суспільне виробництво та задовольнити потреби працівника на рівні не менше встановлених законодавством гарантій, з одної сторони, а з іншої – є важливим показником добробуту населення, соціально-економічного розвитку країни, що має важливе значення для кожної окремої людини, держави та суспільства в цілому.

Нажаль, руйнування виробничих ланцюгів, погіршення умов для підприємництва, втрата значної частки потенціалу базових галузей промисловості та аграрного сектору, руйнація соціальної інфраструктури в наслідок активних воєнних дій на території України призвели до звуження поля прикладання праці, зменшення якісних робочих місць та посилення розбалансованості ринку праці. До того, поглиблення галузевих та професійно-кваліфікаційних та територіальних диспропорцій зумовило масштабне вимушене переміщення населення. Сучасні проблеми стали справжнім

випробуванням для усіх інститутів ринку праці стосовно забезпечення продуктивної зайнятості та здатності боротися із впливом негативних факторів, що впливають на сферу зайнятості, зокрема, та збереження соціальної стійкості загалом.

Від початку повномасштабного вторгнення Держстат не публікує даних щодо безробіття. Дослідницька агенція Info Sapiens, що здійснює оцінки його рівня, відмічає наступне: попри поступову адаптацію ринку праці до змін, пов'язаних з війною, рівень безробіття у 2023 році знижувався, але в підсумку зберігається на високому рівні (16,1%). В кінці грудня на 1 вакансію претендувало 4,86 пошукачів роботи [3]. За офіційним повідомленням Державної служби зайнятості станом на 1 січня 2024 року чисельність зареєстрованих безробітних становила 115,9 тис. осіб. За віковими групами: 23% зареєстрованих безробітних були у віці до 35 років; 30% – у віці від 35 до 44 років; 30% – у віці від 45 до 55 років; 17% – понад 55 років. За освітою: 42% зареєстрованих безробітних мали вищу освіту, 36% – професійно-технічну, 22% – загальну середню освіту [4]. Дані свідчать про збереження значного рівня молодіжного безробіття та проблем у сфері використання освітнього потенціалу, що посилює ризики використання трудового потенціалу.

Водночас, на ринку праці спостерігається тенденція щодо зростання дефіциту вільних робочих рук в Україні: значна частина українців перебувають за кордоном, а близько мільйона чоловіків та жінок боронять країну у лавах ЗСУ. За даними соціологічного дослідження в кінці 2023 року 55% опитаних компаній підтвердили, що вже відчувають брак кадрів, 33% зазначили, що відчувають це частково і лише 12% поки не відчувають недостачі [5]. Наразі нестача кадрів спостерігається в особливо важливих галузях, де необхідна спеціалізована освіта та досвід (наприклад медицина, освіта, зовнішньоекономічна діяльність, маркетинг тощо). Така ситуація стає серйозною проблемою, яка впливає на різні галузі та економічну стабільність України. Також це може призвести до збільшення безробіття серед молоді та молодих спеціалістів та іншого боку – до зниження якості соціальних послуг і зниження доступу до них, що негативно вплине на якість життя населення.

Глибина диспропорцій, оцінена за допомогою коефіцієнта асиметрії на основі використання показника навантаження на одне вакантне робоче місце у розрізі професійних груп, видів економічної діяльності та регіонів України, становила на початок 2023 року

відповідно 1,7; 1,5 та 4,9. Наведені результати розрахунків показують, що глибина диспропорцій за професійними групами та видами економічної діяльності є значною, а за регіонам – є критичною. Негативними наслідками сформованих диспропорцій на ринку праці є: порушення стійкості функціонування ринку праці, погіршення індикаторів використання трудового потенціалу; скорочення надходжень до бюджетів соціальних фондів; збільшення навантаження на працюючих та соціальні фонди; ослаблення мотивації до активного пошуку роботи; втрати професійних вмій, навичок; зменшення шансів на працевлаштування; зниження рівня життя працездатного населення; збільшення ризиків щодо повної самореалізації осіб; посилення соціальної напруженості в суспільстві. Наявність дисбалансів обмежує можливість реальних перспектив успішності економічних зрушень, ефективного використання трудового потенціалу та формування на цій основі соціальної стійкості.

Проблеми у сфері зайнятості обмежують можливість реалізації більшості соціальних прав, підвищують ризик нестабільної зайнятості та отримання постійного доходу, що негативно відображається на рівні життя працездатних осіб та членів їх родин. Протягом 2023 незмінно 20–25% опитаних Info Sapiens повідомляли, що економлять на їжі, що приблизно збігається з оцінкою бідності в Україні від Світового банку [5]. Згідно з останніми дослідженнями науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України 67% українців опинилися у 2023 році за межею бідності.

Отже, серед головних факторів, що негативно впливають на соціальну стійкість з точки зору забезпечення умов продуктивної зайнятості в Україні в період військових дій, варто виокремити: збільшення тиску на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості, зумовлене звуженням поля прикладання праці, що загострює ризики реалізації трудового потенціалу та зубожіння населення; зростанням рівня безробіття, що призводить до зменшення зацікавлення населення працездатного віку до пошуку нових робочих місць, зниження професійно-кваліфікаційних навичок; масштабним переміщенням робочої сили, що зумовлює проблеми втрати роботи та працевлаштування; структурними змінами потреб ринку, що поглибили проблеми розбалансованості та загострили проблеми використання робочої сили. В цілому ці негативні прояви є перепонами на шляху забезпечення гідного життєвого рівня населення, зменшення дестабілізаційних

економічних процесів, послаблення соціальної напруги в країні та формування соціальної стійкості в цілому.

Література:

1. UNDRR Sendai Framework Terminology on Disaster Risk Reduction. 2015. URL: <https://www.undrr.org/terminology/resilience>
2. Keck M., Sakdapolrak P. What is Social Resilience? Lessons Learned and Ways forward. 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/235989714_What_Is_Social_Resilience_Lessons_Learned_and_Ways_Forward
3. ЦЕС. Економіка України у 2023 році. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/>
4. Державна служба зайнятості. Аналітика та статистика. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/analitika-ta-statystyka>
5. Європейська Бізнес Асоціація. Дослідження ринку праці під час воєнного стану. URL: <https://eba.com.ua/doslidzhennya-rynku-pratsi-pid-chas-voennogo-stanu/>